

FRAGMENTI O VJEKOSLAVU BAJSIĆU

Stjepan BREBRIĆ

Kršćanska sadašnjost
Ulica grada Vukovara 271/XI, 10 000 Zagreb
ks@zg.t-com.hr

Prigodom održavanja *IX. Diei Theologici* na temu »Vjekoslav Bajsić i Tomislav Janko Šagi-Bunić: Filozofsko-teološki tragovi i putokazi«, u organizaciji Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (dalje: KBF), u srijedu 7. svibnja 2014. godine u emisiji Hrvatskoga katoličkog radija »Znakovi vremena«, gostovali su dr. sc. Andrea Filić i mr. sc. Stjepan Brebrić, koji su govorili o životu, radu i misli te dvojice profesora KBF-a i suutemeljitelja Kršćanske sadašnjosti (dalje: KS). Emisiju je uredila i vodila mr. sc. Tanja Popec.

U prvom dijelu emisije razgovaralo se o Simpoziju kao takvome, o načinu na koji su Bajsić i Šagi-Bunić utjecali na prilike u našoj Crkvi i društvu, o tome kako su bili povezani s institucijama kao što su KBF i KS. U drugom dijelu emisije dotaknuta su neka pojedinačna pitanja iz života, promišljanja i pisanja dvojice značajnih hrvatskih teologa.

Donosimo prošireni intervju koji je o Vjekoslavu Bajsiću sa sadašnjim direktorom i glavnim urednikom Kršćanske sadašnjosti Stjepanom Brebrićem vodila Tanja Popec.

Gospodine Brebriću, možete li reći neke osnovne podatke o životu, svećeničkom i teološkom poslanju i radu Vjekoslava Bajsića?

Vjekoslav Bajsić rodio se 11. veljače 1924. godine u Čakovcu u činovničkoj obitelji. U Čakovcu je također pohađao osnovnu školu, a srednje obrazovanje stekao je u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Svojim misaonim i duhovnim napisima pobudio je već kao srednjoškolac pozornost i zanimanje odgojitelja pa su ga oni u jesen 1942. godine, nakon mature, poslali u Rim

na studij filozofije i teologije. U Rimu je na Papinskom sveučilištu Gregorinani magistrirao na oba fakulteta. Na Filozofskom fakultetu istoga sveučilišta postigao je također doktorat znanosti tezom *O zamišljaju kršćanske filozofije u spisima Edith Stein* (Rim, 1958.). Nakon svećeničkog ređenja 1948. godine morao se u inozemstvu, u Južnome Tirolu više godina oporavljati od plućne bolesti (sušica), koja ga je prisilila da cijeli život tiho govori. U domovinu se vratio 1962. godine te odmah započeo predavati na KBF-u, na Katedri za filozofiju. Četiri godine kasnije postaje njezinim pročelnikom i ostaje to sve do svojega umirovljenja u jesen 1993. godine.

Glavno područje njegova znanstveno-nastavnog rada bila je filozofija prirode (kozmozologija) i granična pitanja između religije i prirodnih znanosti. On je također dugo godina predavao na Fakultetu i njegovim institutima povijest filozofije i filozofiju o Bogu (teodiceju).

Habilitirao je 1966. godine na KBF-u radom *Filozofski problemi hominizacije*. Na zavidnoj spekulativnoj razini i uz neosporno poznavanje materije (prirodoslovnih činjenica i teorije evolucije) razvija ideju *poieze* (*poiesis*) kao modela pomoću kojega je moguće filozofski tumačiti prirodnu selekciju i druge činjenice koje govore u prilog teoriji evolucije živih bića, uključujući čovjeka. Stvaranje čovjeka shvaća se kao selekcija ili odabir žive materije pod formu duše, a ne kao demijurgijski proces oblikovanja materije prema ideji, odnosno unaprijed fiksiranoj zamisli u Božjem umu. Stvar je bila toliko nova da je izazivala protivljenje i nerazumijevanje. Govorilo se *sapit heresim* (zaudara na herezu). Zanimljivi su, inače, iz kasnijeg razdoblja njegova života, toliki brojni primjeri kojima je Bajsić, dalje razvijajući svoje spoznaje na tome području, ilustrirao svoje početne slutnje. Kao, primjerice, ono o pitanju *autora*, kada je riječ o mutacijama koje pretpostavlja prirodna selekcija u okviru teorije evolucije, kada se dalje govori o promjenama vrsta, što se pripisuje slučajnim evolucijskim procesima i događanjima, gdje na kraju imamo takav kvalitativni skok da ne čudi onaj nesporazum koji još uvijek mnoge muči. Ako im se veli da možda »potječu« od majmuna, što nitko ozbiljno više ne misli, barem ne tako jednostavno, jer riječ »potjecati« u običnom razumijevanju uključuje neko poistovjećivanje onoga koji potječe s onim od kojeg potječe pa je problem toga paralogizma što uopće ne pogađa ono o čemu je u evoluciji riječ te odatle dolaze mnogi nesporazumi. U svojoj je skripti iznio više primjera, pa i onaj koji se stvarno dogodio u prostorijama grafičko-tehničke i tiskarske službe KS-a. Da ukratko prepričamo, također i prema zapisima koje je sačuvao dr. Kušar s Bajsićevih predavanja na Institutu za teološku kulturu laika negdje 70-tih godina prošloga stoljeća. Dogodilo se jednom da se pokvario neki

prijelazni oblik tiskarskoga stroja (nešto poput ciklostila, »geštetner«), a Bajsić je tome osobno pridonio (inače je najzaslužniji svojedobno za razvoj GTS-a i tiskare KS-a, tako što je instalirao i popravljao strojeve, prve kompjutore itd.) pritisnuvši neki pogrešan gumb na komandnoj elektroničkoj ploči pa se razlila boja i uprljala strojne valjke. Nije bilo druge, nego ubaciti cijeli snop papira da se ti valjci sami očiste rješavajući se viška boje. Po podu su uskoro svuda bili razasuti papiri s raznim »grafičkim oblicima«, zapravo mrljama. U tome trenutku nailazi dr. Turčinović, direktor Kršćanske sadašnjosti, uzima jedan od njih s poda i zaključuje kako je riječ o vrhunskome umjetničkom djelu. Postavljaju ga na zid da ukrašava prostoriju. Pitanje je tko je autor slike? Bajsić, koji je slučajno krivo pokrenuo stroj, sam stroj, koji je proizveo te »grafike« ili Josip Turčinović, koji je jedan od tih zaprljanih papira prepoznao i izdvojio kao umjetničko djelo? Dakako, autor je onaj koji je rekao »stvaralačko *da*«, onaj koji je izabrao, selektirao. Tu je na djelu Bajsićeva ideja o »božanskome selektoru«, gdje je moguće povezati naše prirodnoznanstvene spoznaje o kojima govori teorija evolucije s vjerom u Boga stvoritelja. Osim toga, ona i prema samim Bajsićevim promišljanjima vrijedi donekle i za ono klasično rano novovjekovno teološko pitanje: raspravljanje o odnosu Božje providnosti i ljudske slobode (Bañez i Molina). No, to je već jedna druga tema.

Budući da je bio veoma pozoran na sve što se događalo oko njega, nije se ograničio samo na akademsko područje djelovanja. Odgovarao je na izazove crkvenog i društvenog trenutka. To se posebno očitovalo u njegovu interesu za probleme crkvene zajednice, u dijalogu s marksistima te u vrlo zauzetom i slojevitom radu u Centru za koncilski istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost. Zajedno sa Šagi-Bunićem i Turčinovićem duboko je i neizbrisivo obilježio poslijekoncilsko razdoblje života Katoličke crkve na našim prostorima. Član je prve redakcije časopisa *Svesci – Kršćanska sadašnjost*, odakle potječe i naziv 22. veljače 1968. ustanovljenoga Centra za koncilski istraživanja, dokumentaciju i informacije Kršćanska sadašnjost, čiji je Bajsić prvi pročelnik. Odmah je imenovan odgovornim urednikom svih izdanja KS-a, i to ostaje do svoje smrti. On je bio glavni urednik mnogih publikacija i značajnih knjiga. Isto tako bio je: autor, prevoditelj, redaktor, lektor i korektor. Kasnije, 1989. godine postaje i predsjednikom Teološkog društva Kršćanska sadašnjost (TDKS) s obnovljenim statutom društva, potvrđenim od Crkve i države. Bio je na funkciji v. d. direktora KS-a i predsjednika Upravnoga odbora, odnosno Skupštine KS-a, sve do svoje smrti. Tako se može reći da je, prema onome što Šagi-Bunić negdje kaže, on doista bio »strukturalno glavni čovjek KS-a«, osobito na početku i u teškim trenucima,

nakon smrti Josipa Turčinovića, dakle od 1990. do 1994. godine. Najviše je pridonosio svojim međunarodnim kontaktima, i to pogotovo na početku i dok su se tražila prva sredstva i ostvarivali prvi uvjeti za početak rada Centra. Kasnije se najviše bavio strojevima, ali i ljudima u KS-u, nastojeći biti na pomoć, održavajući i popravljajući strojeve, a što se ljudi tiče, bio je »lijek za dušu«, kako svjedoče mnogi bivši i još uvijek aktualni djelatnici KS-a koji ga se sjećaju. Međutim, on nikada nije bio *de facto* prvi, jer se u *trolistu* KS-a: Bajsić – Turčinović – Šagi (izraz potječe od B. Duda) nikada nisu po tome razlikovali, tko je prvi, tko drugi... No, Bajsić sam svjedoči za sebe da je bio uvijek, čak i u svojoj obitelji, »samo drugi«, ali »dosta dobar drugi«, jer mu biti prvi, pogotovo voditi ljude, zapovijedati im – ako je i takvo što nekada potrebno – nikako »ne leži«. Ta trojica suutemeljitelja KS-a radije su znali tko je za što odgovorniji i tko se čemu treba više posvetiti. Činjenica da je Josip Turčinović, unatoč tome činio sve, i svoje i ono što se ponekad očekivalo od druge dvojice, ali i ostalih u rukovodstvu kuće, ne umanjuje ničiji, ponajmanje ne Bajsićev značaj i prinos. To samo konstatiram radi istine.

Posebno mi se, na kraju, važnim čini uočiti Bajsićev doprinos našoj kršćanskoj obiteljskoj reviji *Kana*. Pisao je od 1971. do 1983. godine u njezinoj glavnoj kolumni »Pitanje sadašnjega trenutka«, a onda još sve do 1993. godine nastavio taj oblik suradnje. Pridonosio je, posebno u početcima, njezinu likovnom i grafičkom uređivanju svojim vlastitim umjetničkim fotografijama i tako dalje. Prema mišljenju prvoga glavnog urednika *Kane* V. Pavlinića Bajsićev odnos prema *Kani* već u kompleksnosti njegova angažmana, osobito originalnosti pisanja, motivira jednu takvu odrednicu za Bajsića, koja bi mogla glasiti: *homo universalis*.

Iako je bio uključen u mnoge praktične inicijative i vrste poslova, osobito, kako sam spomenuo, u KS-u, ostavio je velik pisani stvaralački opus. Napisao je preko šezdeset studija, brojne kraće zapise i znanstvene članke. Mnogo je truda uložio i u prijevode, poput šest svezaka Jedinove *Velike povijesti Crkve*. Sudjelovao je u radu mnogih simpozija i tečajeva u domovini i inozemstvu.

Na KBF-u, osim što je bio profesor i pročelnik Katedre za filozofiju, bio je i knjižničar, dekan Fakulteta, a obnašao je i mnoge druge fakultetske dužnosti, kao zauzeti član mnogih fakultetskih povjerenstava. Bio je član Vijeća Biskupske konferencije Jugoslavije za dijalog s onima koji ne vjeruju. Možda je nedovoljno poznato da se bavio i intenzivnim pastoralnim radom, među ostalim, da je redovito slavio euharistiju u kapeli Sv. Roka iznad Britanskog trga u Zagrebu, gdje se nedjeljom i blagdanima te u posebnim prigodama okupljala

jedna postojana euharistijska zajednica. Tako uopće ne stoje eventualne dvojbe o njegovu zauzetom pastoralnom angažmanu.

Među objavljenim knjigama poznatije su: *Na rubovima Crkve i civilizacije* (1972.) te tri zbirke kraćih tekstova: *Strah za granicu. Pitanje sadašnjeg trenutka* (1980.), *Ekologija slobode* (1994.) i *Obrnuto vrijeme* (1994.). Zalaganjem Kršćanske sadašnjosti i osobito dr. Stjepana Kušara, priređivača, od 1998. do 2003. godine objavljeni su u biblioteci Volumina theologica, nizu Croatica, četiri sveska sabranih radova Vjekoslava Bajsića: *Granična pitanja religije i znanosti* (1998.), *Filozofija i teologija u vremenu* (1999.), *Život i problemi crkvene zajednice* (2000.) te *Dijalog, reagiranja, polemike* (2003.). Sve su te knjige popraćene stručnim uvodom priređivača, kazalima, biobibliografskim podacima, te je tako u toj biblioteci velikih sustavnih teoloških djela postavljen visok izdavački standard za slična ostvarenja domaćih teologa, kakvih je zatim bilo i kasnije, a projekt se, zapravo, nastavlja.

Što se pisanoga opusa Vjekoslava Bajsića tiče, on se, prema mišljenju dr. Stjepana Kušara, prikladno može podijeliti u tri velike skupine spisa: prva obuhvaća one na granici između religije i teologije s jedne i prirodnih znanosti s druge strane. Druga skupina jesu radovi u kojima se Bajsić bavi problemima povijesti filozofijske i teologijske misli te filozofskom raščlambom nekih suvremenih pitanja i problema. Veliku skupinu tekstova predstavljaju naposljetku oni koji su važni za život ljudske i kršćanske zajednice: najprije *ad intra* – međuljudski odnosi, život i reforme u kršćanskoj zajednici, a zatim *ad extra* – problemi dijaloga Crkve i svijeta, vjere i kulture, u čemu posebno važnu ulogu igraju napisi o odnosu vjernika i marksista.

U svojim spisima kao i u razgovorima i diskusijama Bajsić je pokazivao, kako kaže dr. Kušar, priličnu alergičnost na sve pokušaje apologetiziranja koji ne samo da brane vjeru u Boga od napadaja nego, u prvome redu, žele protivniku dokazati da je u krivu i dokazima ga manje ili više spretno prinuditi da prihvati opciju vjere u Boga. Takvu apologetiku nazvao je »boksativnom teologijom«. Bio je uvjeren da obranaško držanje i apologetsko dokazivanje ne pomažu »Isusovoj stvari« u ovome svijetu jer ona sjaji svojim svjetlom. Potrebno je samo razmaknuti unutarnje zoološke i vanjske grupne smetnje pa će to svjetlo imati šanse da proдре u um, u srce i u ljudske skupine. Možda je on u tome vidio zadaću filozofije s obzirom na teologiju, kako to izvrsno primjećuje dr. Kušar. Zadaću, naime, koja nipošto ne iscrpljuje i ne ograničava filozofsku misao, nego je čini pomoćnicom i kreativnim izazovom za teologiju. No to više nije ni odnos suprotstavljanja, ni onaj sluganski, kako neki, makar pogrešno, shvaćaju ono uvriježeno s obzirom na pojedine etape povijesti toga odnosa: *philosophia ancila theologiae*.

Za Bajsića se kaže da je bio mislilac svjetskoga ugleda. Zbog čega?

Bajsić je i kod nas prepoznat, i to ne onako uopćeno, niti od bilo koga, nego od doista naobraženih, odnosno kompetentnih ljudi u akademskoj javnosti, kao originalni mislilac. Prosječan čitatelj njegovih tekstova, osobito njegov sugovornik, ako je imao tu sreću, mogao bi reći za njega posve spontano ali i posve točno, da je bio genijalac. Znam jednu zgodu s tim u vezi, iz razgovora dragih, nažalost, od nedavno obojice preminulih, prof. Starića i prof. Rebića, s kojima sam sjedio za stolom u nekoj neformalnoj prigodi. Prof. Starić nabacio je, onako niotkud u razgovoru, kako ponekad razmišlja o svojem dojmu o razlikama među studentima, ovisno o tome iz kojega zavičajnog kraja dolaze na Fakultet, barem što se pojedinih godišta tiče, »što može biti i sasvim slučajno, ili pak krivi dojam«. No, ponekad mu se znalo učiniti da su »oni iz južnijih krajeva, iz Dalmacije, nekako svi vrlo bistri, a nijedan u tom smislu posebno ne odskaače«. »Drukčije je s onima iz sjevernih krajeva. Obično su ti studenti, kasnije svećenici ili teolozi, nekako ujednačeni po intelektualnim sposobnostima, a one mogu ponekad biti i onako, recimo tako ... prosječne. No, pojavi se ponekad 'ničim izazvan, poneki čisti genijalac'.« Dakako, u šali je nadodao da ne misli baš na sugovornika, trenutnoga sustolnika, prof. Rebića, »da si ne bi umislio, nego na...« I prije nego je izgovorio, prof. Rebić je, razumijevši, dovršio umjesto njega: »Znam, govoriš o Bajsiću«. Prof. Starić dodao je: »Pa, jasno, ali i Šagi, ne zaboravi.«

Budući pak da je Bajsić dugo izbivao iz domovine, stekao je mnoga poznanstva u intelektualnom svijetu Europe, u akademskim znanstvenim krugovima. Razgovarao je oči u oči sa svojim bivšim kolegama germaničarima, posjećivao kasnije međunarodne skupove, simpozije, sudjelovao u radu Europskog udruženja katoličkih teologa i sličnih udruga kršćanskih filozofa, konačno, objavljuvao je u stranim teološkim i stručnim publikacijama. Kako je kod nas zapažen kao genijalac, originalni mislilac, tako je to doskora bio i vani, u svijetu. Osobito je u tom smislu, kako se čini, predstavljen na njemačkom i engleskom govornom području, posredstvom tih jezika kojima se sam najbolje služio. Bajsić je jednostavno poznat po svojim originalnim uvidima, naročito ako je pritom riječ o strogo znanstvenim temama iz područja filozofije ili graničnih pitanja kojima se bavio. Jednako tako, jer je češće kontaktirao s europskom i svjetskom javnošću, izvještavao o prilikama u našoj Crkvi i državi, o teološkom i znanstvenom radu te kulturi ovih prostora, jednostavno je bio poznatiji od nekih drugih naših teologa, koji možda nisu toliko prodirali u krugove izvan domovine. Nije bilo teško u njemu prepoznati ono što se ovdje

također znalo, tako da je to nešto osnovno što govori u prilog Vašem mišljenju da je Bajsić doista bio mislitelj svjetskoga glasa.

Uz to treba reći da nije rijedak slučaj da se naši domaći teolozi i općenito intelektualci na neki način dožive i u svjetskim okvirima kao vrijedni pažnje. Ipak smo imali tijekom povijesti mnoge ugledne, da tako kažemo, intelektualce, koji su vani bili zapaženi, iako će sam Bajsić za neke od njih reći da su, dolazeći iz ovih naših skučenih prostora, jezikom upravo okovanih ili zatvorenih, tamo vani morali izgledati kao neki čudaci, zanesenjaci, ili tako nešto, kad su se kao niotkud pojavljivali s nekom izvornošću i svježinom misli. Sigurno je našoj misli u svjetskim razmjerima pripomogao i kard. Franjo Šeper, kao pročelnik Kongregacije za nauk vjere, a činjenica da među tridesetak teologa u Međunarodnoj teološkoj komisiji već od njezine uspostave imamo neprekinuto svojega predstavnika, također mnogo govori u prilog naše misli i naše teologije kao značajne u europskim pa i svjetskim razmjerima. Opet kažem, mnogo su tome pridonijeli i naši biskupi koji su uvijek održavali dobre veze s Rimom i u onome smislu koji može nešto značiti za promociju domaće teološke misli i uopće intelektualnih nastojanja u kršćanskome svijetu. I sadašnji zagrebački nadbiskup, kard. Josip Bozanić, tome mnogo pridonosi. Doduše, problem je uvijek u našem jeziku, o tome je pisao i Bajsić, te se svjetska znanost o nekom prinosu naših filozofa, teologa i mislioca često informirala samo sažetcima, kako to i sada uglavnom mogu, recimo, ako listaju *Bogoslovsku smotru*. No, čim se ukaže prilika za neki međunarodni znanstveni skup, vrlo brzo dolazi do izražaja snaga domaće misli. Svojedobno je Bajsić, tako kažu, upravo oduševljavao izvornošću misli svoje europske i svjetske kolege, ali i one koji su se izvan kršćansko-filozofskih ili teoloških krugova na bilo koji način zanimali za religiju i one koji o njoj kod nas promišljaju. Ako bismo još išli posve konkretno tražiti uzroke te Bajsićeve, recimo uvjetno, poznatosti u svijetu, ili svjetskoga ugleda, svakako se razlozi kriju već u zanimljivosti njegove doktorske disertacije o zamišljaju kršćanske filozofije kod Edith Stein, koja se svojedobno citirala u referentnim radovima, a glavni uvidi njegova shvaćanja prirodne selekcije u svjetlu stvaranja također su na neki način posredovani i izvan granica naše domovine, makar u osnovama i sažetcima, a njihova je originalnost, mislim, neupitna.

Značajne su njegove teme koje dovode teologiju u dijalog s filozofijom. Zašto je teologiji potrebna filozofija?

Prema često ponovljenom Bajsićevu mišljenju, na ovaj ili onaj način, filozofija i teologija, a također i religija, žele dati odgovor na tzv. »posljednja pitanja« i to

im je oduvijek zajedničko. Međutim, ono tipično bajsićevsko u tome odnosu, ili susretu filozofije i teologije, jest kada Bajsić analizira taj pojam ili predodžbu tzv. posljednjih pitanja, jer ona bi se mogla postavljati i radi nekih »posljednjih odgovora«, a stvarno *posljednji* odgovor, mogao bi suvišnim činiti svako daljnje pitanje. Tako da Bajsić dobro uočava taj problem tzv. posljednjih pitanja i upravo u susretu filozofije i teologije želi vidjeti na koji je način to potrebno shvaćati. Hoće li se nakon posljednjega odgovorenog pitanja postići neko zadovoljstvo, neko je međurazmišljanje kojim Bajsić pokazuje kako bismo se trebali zapitati protežu li se zapravo posljednja pitanja u konkretnoj formulaciji na pojmovnu ili radije voljnu sferu. Budući da su obje u čovjeku, to jest u osobi, zapravo jedno, nerazdvojive, očita je veza između filozofije i teologije i to upravo na način kako je Bajsić originalno shvaća. Ako je neko traženje istine svojstveno filozofiji kao autonomnom ljudskom mišljenju, oslobođenom religioznih konotacija, a teologiji to isto, ali uz pristanak vjere, onda je očito kako imamo u biti jedno zajedničko mjesto susreta, pa makar ga onako općenito zvali, kao »zanimanje za posljednja pitanja«.

Bajsić ovdje uvodi problematiku odnosa subjektivnog i objektivnog u tražanju za istinom ili smislom života. Opet je to susretište filozofije i teologije. Subjektivnost pojedinačnoga za njega je više nego očito, također, nešto objektivno. Ne može se, kao u antici, istinu gledati samo u nečemu što je objektivno, što ne podliježe raznim uvjetovanostima nekog subjektiviteta, a ne može se ni prema nekim novovjekovnim filozofskim uvjetima stvar okrenuti pa reći da je istinito ono što subjekt stvara kao takvo ili što kao takvo priznaje. Jedno i drugo. Zato je upravo potreban dijalog filozofije i teologije, suradnja koja je takva kakva je tijekom povijesti već i ostvarena, samo ne bez obzira na promjene u znanstvenom svijetu paradigmi, u promijenjenim kulturalnim i civilizacijskim prilikama, u mentalitetu ljudi koji nisu isti danas i prije tisuću ili deset tisuća godina.

Dakako da je potrebno priznavati različitost jedne i druge znanosti, ili jednoga i drugoga načina razmišljanja i otkrivanja nekog konačnog smisla čovjeka i sveukupne stvarnosti. Različiti su pristupi često zajedničkoj problematici i nužno su ponekad različiti odgovori ili način odgovaranja. Ali postoji ono što povezuje. Više puta Bajsić je to pokušao pronaći u temi našega odnosa prema evanđelju, ili – da bude još općenitije pa stoga više zajedničko filozofiji i teologiji – u mogućnosti filozofske i teološke, uvjetno rečeno, spoznaje ili razmišljanja o Bogu. Bogu se može pristupiti na čisto znanstveni način, kao jednoj hipotezi. Od svih znanosti, osim teologije, nije jedino filozofija takva, ali je ona koja se tim pitanjem tijekom povijesti najviše bavi. Bavi se, dakako, već stoga što se, kao i teologija, zanima za čovjeka. Mi možemo filozofski razmišljati o

nekoj apsolutnoj vrijednosti koja je Bog. No, sam pojam Boga pretpostavlja čovjekov *odnos* prema Bogu, dakle religiju, tako da se ne može raditi samo o jednoj apsolutnoj vrijednosti, dakle Bogu, nego je tu odmah čovjek, kao druga, istodobna apsolutna vrijednost, a ako je on religiozan, onda se religioznost tiče njegove vlastite, pojedinačne sudbine. Zato filozofija ne može dospjeti do kraja u razmišljanju o Bogu bez teologije, kao što ne može ni teologija to isto, vodeći računa o čovjeku, bez filozofije. Tako je po prilici Bajsić oprimjereno tumačio odnos, važnost filozofije i teologije.

Doduše, konstatirao je da je nakon Koncila filozofija malo manje važna, da je nastupilo vrijeme potrebnoga svetopisamskog zanimanja, povratka izvorima, Evanđeljima, povijesti. No, i filozofija i teologija imaju povijest i vrijeme kao svoje bitne odrednice i kao predmet svojega proučavanja. Ako se filozofiji istinski pristupi, uvažavajući totalitet ljudskoga, jer čovjek je, ipak, u središtu znanstvenih zanimanja, ili bi barem trebao biti, ne može se zapostaviti ni religiozna komponenta. Njoj mnogo pridonosi proučavanje Svetoga pisma, i to je ispravno, ali i filozofija još uvijek, zapravo trajno, neprestano može biti od pomoći i potrebna je. Uostalom, i poslijekoncilska reforma teoloških studija vodi o tome računa. Samo, dakako, kršćanski filozofi, ili oni kojima je stalo do pune istine o čovjeku ukoliko prihvaćaju da je to biće u svojem temelju i religiozno biće, moraju se truditi oko takve filozofije, uvjetno rečeno, koja će imati neke koristi i za teologiju. Ali i obrnuto. Uvijek je riječ o međuovisnosti i zajedničkoj koristi.

Konačno, ako bismo išli nešto konkretnije govoriti, svakako bismo kod Bajsića na više mjesta mogli uočiti isticanje važnosti jasnoće pojmova, oko čega filozofija doista mnogo pomaže teologiji i u čemu je onda možda spretnija od teologije, zbog povijesno bolje razvijenog instrumentarija kojim raspolaže. Ako se danas težište filozofskog interesa prebacilo sa spekulacije na prirodu i tehniku, onda je očito da i filozofija, kad se njome bave kršćanski mislitelji kakav je bio Bajsić, mora voditi računa o tim pitanjima i tim problemima. Bez toga, naime, ni teologija neće imati jasnoće oko pojmova jer joj stare logičke distinkcije i filozofijske sheme sada više ne koriste. Isto tako, onda teologija ima još manje mogućnosti neke približno najbolje predodžbe stvarnosti na koju se pojmovi odnose, a ta stvarnost je sav život, sve što jest. Sve naime što zanima filozofiju mora zanimati i teologiju. Bajsić o potrebi filozofije za teologiju nikada nije dvojio, a također je malo koji teolog, osim tamo u početcima kršćanstva, i više u traženju putova, zanjekao važnost filozofije za teologiju.

Stvar je oko toga prilično jasna, samo što se kod Bajsića još mogu vidjeti konkretna ostvarenja ili barem smjerokazi u pogledu toga susreta filozofije i

teologije ili, kako stoji u pitanju, potrebe teologije za filozofijom. Primjerice, često je njegovo shvaćanje zadaće filozofiranja, kako ono više fenomenološko i analitičko, da se razumije današnji čovjek u konkretnim prilikama u kojima živi, tako i ono više sintetičko, u pogledu odnosa teologije prema svim ostalim znanostima, da se nekako posredstvom filozofije u teologiji lakše dođe do nekog barem približnog shvaćanja općenite, paradigmatičke znanstvene sinteze. Očito je, kako piše na jednome mjestu, da se nekada moglo vrlo brzo poučiti i razumijeti kako, recimo, funkcionira neki primitivni stroj. Danas je uzaludno očekivati da bi čovjek mogao za jedno prijepodne shvatiti kako funkcionira televizor. Slično je s razvojem znanosti, o kojemu teologija mora voditi računa, jer im je subjekt i objekt čovjek, dakle, ono za što se ona također napose zanima. Neke obrise te znanstvene sinteze, koja danas prevladava uz tehniku, teologiji može dati filozofija. U tome smislu ona i dalje vrijedi kao teološka propedeutika, samo je se, već počev od shvaćanja Prvoga vatikanskog koncila, nipošto ne smije ograničavati u njezinoj autonomnosti i znanstveno-metodološkoj specifičnosti. Na kraju, hoće li se sasvim konkretno, a opet općenito reći, gdje je susret filozofije i teologije i potreba teologije za filozofijom, mislim da se odlično vidi u Bajsićevu upozorenju kako je na jednome i drugome području potreban »intelektualni napor«, »intelektualna disciplina«, da se »ne bi brkali pojmovi s emotivnim slikama, egzaktni način izražavanja sa svakodnevnom retorikom«. Koliko je to aktualno, i kako s tim stojimo, svaki dan se možemo sami uvjeriti i nažalost, često nad tim razočaravati. Ali treba se truditi.

Bajsić je pokušao dati odgovor na pitanje može li filozofija okupljati ljude i kako?

Zanimljivo je odakle jedno takvo pitanje kod Bajsića, a možda je baš tipično za njega. Najprije ga, čini se, na postavljanje toga pitanja potiče jedna anketa početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća o mišljenju profesora filozofije na katoličkim sveučilištima i fakultetima o sudbini i stvarnim pitanjima »kršćanske filozofije«, napose tomizma, pred licem modernoga svijeta. To pitanje on postavlja i kao inače vrlo izazovno, polazeći od vlastite pretpostavke da je između religije i filozofije razlika u tome što je religija uglavnom stvar skupina ljudi, redovito mnogobrojnijih, dočim je filozofija nerijetko stvar pojedinaca ili u najboljem slučaju školâ. No, i filozofija bi, osobito ako se govori o nekoj mogućoj »kršćanskoj filozofiji«, trebala barem nekako pridonositi stvaranju zajednice, zajedničkih ciljeva, koje treba razlikovati od onih grupnih, koji se suprotstavljaju zajedništvu kao takvome. Stoga je vrlo teško pitanje na koji način je filozofija, dakle, zamisliva kao mjesto ili princip

okupljanja, stvaranja zajedništva. Tomu pitanju Bajsić je posvetio i jedno vrlo opsežno i suptilno razmišljanje, objavljeno u drugom svesku njegovih sabranih radova, odmah na početku knjige, a inače je riječ o članku prvotno objavljenom u *Bogoslovskoj smotri* davne 1971. godine. Mislim da je to pitanje i danas vrlo aktualno. Poznato je da i sadašnji pročelnik Katedre za filozofiju KBF-a prof. dr. sc. Josip Oslić često upravo i tako shvaća filozofiju, odnosno promišlja o tome kako je misliti kao princip zajedništva i okupljanja ljudi. Zato je doista zanimljivo vidjeti kako je svojedobno već Bajsić vidio jednu takvu mogućnost. On, naravno, najprije u svojem pokušaju odgovora pokazuje kako je s tim bilo u povijesti, osobito ukazujući na one povijesne epohe u kojima se filozofija nekako podudarala s ili općenitim ljudskim iskustvom, ili barem pitanjima, ili s općenitim ljudskim znanjem, odnosno kulturom. Ako je filozofija nekako apsorbirala to zajedničko, zajednički komunikacijski kôd neke zajednice, onda je samim time važila kao princip zajedništva.

No, danas je situacija drukčija. Sama filozofija ne postoji kao jedna filozofija, pluralizam je nepregledan. Također je očito kako u posljednje vrijeme smisao za filozofiju i njezinu ulogu u vezi s teološkim problemima sve više opada. To je početno, ponešto pesimističko razmišljanje, ali koje nastoji objektivno utvrditi stanje. U biti ono znači da danas nemamo ni jednu filozofiju koja bi bila, kao nekoć u skolastici, djelotvorno vezana uz opći bazen ljudskog govora i znanja, tako da bi se uz neku »majeutiku« bez velikih teškoća za sve moglo izgraditi neko univerzalno, obligatno znanje. Moglo bi se neku filozofiju proglasiti jedinom pravom i jedinom zdravom, kako je to crkveno učiteljstvo učinilo s tomizmom u doba neoskolastike. No, pokazalo se da to nije dovoljno, da se ne može interventom crkvenoga učiteljstva postići to da jedna filozofija bude za sve obligatna, pa će je samim time onda i svi slijediti. Takvim interventom ona još ne postiže nikakvu djelotvornost okupljanja zajednice, nikakvu nutarnju, po sebi vrijedeću djelotvornost. Zato i ne čudi, kako primjećuje Bajsić, da je suvremena teologija krenula malo u suprotnom smjeru od suvremene filozofije, nastojeći se više osloniti na neposrednost jezika i sadržaja Svetoga pisma. Mlađi ljudi, kako ih Bajsić promatra, zaziru od filozofskih sustava općenito, pogotovo spekulacije, a okupljaju se radije po praktičnim principima. To je već iz ljudske psihologije shvatljivo, a Bajsić navodi primjer pušenja cigarete u krugu, što sudionike može zbližiti mnogo više i mnogo brže nego neka dugotrajna i pomalo dosadna filozofska rasprava koja je tome prethodila, pa makar se radilo o nekom efemernom zajedništvu. Stoga se Bajsić, nekim čudnim skokom, od primjera pušenja cigarete u krugu odmah upućuje na dijalog kako ga predlaže Drugi vatikanski koncil.

Dijalog omogućuje i na području filozofiranja ono sokratovsko traženje jedne istine zajedničke svim ljudima, a upravo se zajednica i formira oko neke zajedničke istine i zajedničkih vrijednosti. Razgovor, dijalog, jedini je put kojim se u ljudima može doći do nečega zajedničkog, shvaćenog kao istinito, a to je, također, i jedina mogućnost neke filozofije koja bi imala princip okupljanja zajednice. Zato Bajsić, govoreći o dijalogu, veli: »To je najpozitivniji doprinos koji je Koncil mogao donijeti za filozofiju, jer ne polazi od nametanja neke 'kršćanske filozofije' drugima, ne proglašavajući dakle druge ljudima ili nemoralnima ako je ne prihvaćaju, nego shvaća da onaj aristotelski bazen opće priznatih sadržajnih istina danas valja opet otkrivati ili stvarati komunikacijom, jer se očito izgubio ili zatrpao. Tako bi svrha dijaloga bila upravo otkrivanje 'ljudske' istine kao obligatornog sustava vrijednosti. *Aggiornamento* nije dakle neko popuštanje modernim strujanjima, nego još jednom ozbiljno shvaćanje jednog prastarog principa koji, dakako, u današnje vrijeme zahtijeva neusporodivo više napora i zajedništva, ako se želi išta od toga ostvariti.«

Dakle, filozofija može utoliko biti princip i mjesto okupljanja ljudi, ukoliko nije isključiva, ukoliko je dijaloška, ukoliko korespondira s općenitim ljudskim znanjem i iskustvom, ukoliko ne služi Crkvi kao neka ideološka obrana od sličnih napada izvan Crkve ili neistomišljenika. Ona može biti mjesto okupljanja samo kao susret ljudi u »bazenu općeljudskoga«. Dakle, jedna dijaloška filozofija, prema kojoj tek trebamo težiti, koja nije »ni kompromis ni sinkretizam«, nego traženje »prirodnoga«, dakle ne umjetnoga, nego »prirodnoga sustava mišljenja«, u najboljem smislu riječi, i to baš na temelju Sokratove pretpostavke da je ljudski intelekt sposoban spoznati istinu i da se ona na naravnom planu samo tu, u toj spoznaji, može naći. A kod Sokrata se to čini razgovorom, to je ono bitno. Mislim da je suvišno reći koliko je svojim razmišljanjem, pokušajem odgovora na jedno teško pitanje, Bajsić anticipirao osnovna stajališta koja s tim u vezi izražava kasnije Ivan Pavao II. u svojoj maestralnoj enciklici *Fides et ratio*. Eto, još jedna potvrda Bajsiću kao genijalnom misliocu, kao misliocu svjetskoga ranga, koji stvari odlično znade iščitati u njihovu kontekstu, razumjeti na jednoj dubljoj razini od one pojavne, često varljive, ali također predvidjeti i neki njihov budući razvoj.

Među Bajsićevim filozofskim temama ističu se teme duha, istine... Kako ih je on shvaćao?

Odgovor na pitanje kako je Bajsić shvaćao *duh* nije lako dati, jer je zapravo riječ o njegovu povijesno-filozofskom promišljanju nad značenjem toga pojma. To

promišljanje možemo vidjeti u članku objavljenom 1989. godine u *Bogoslovskoj smotri*, a započinje njegovim tipičnim, šaljivim anegdotama, kojima želi ilustrirati kako je inače teško precizno definirati i pojmove i stvarnosti, a pogotovo kad je riječ o pojmu *duha*. Govori tako o jednoj definiciji *duha* iz ratnih vremena, kao nečega »u što se može pucati koliko se hoće, a da tome ne bude ništa«. Još je smješnija anegdota, koju su imali prilike čuti mnogi njegovi studenti, o pokušaju da se prva računala u vrijeme Hladnoga rata pokušaju iskoristiti za jezični prijevod. Tako je, navodno, pokušaj da se poznata Kristova rečenica iz Lukina evanđelja: »Duh je spreman, ali je tijelo slabo«, ili engleski »The spirit indeed is willing, but the flesh is weak«, rezultirao prijevodom na ruski koji bi po prilici bio: »Votka (spirit) je dobra, ali je odrezak (flesh) slabo pečen«. Takva neka višeznačnost javlja se kod pojma *duha* u povijesti ljudske misli. Bilo kako bilo, nabrajajući sve arsenale značenja *duha*, Bajsic u pokušaju tumačenja ostaje sebi vjeran, tj. on ostavlja pitanje u neku ruku otvorenim. Zaključuje da je već Anaksagora u ranoj antici rekao sve ono bitno što će se kasnije tijekom povijesti filozofije misliti pod tim pojmom. Dakle, kako i jest tipično za grčku filozofiju, nešto nepromjenjivo, stalno, neovisno o nečemu izvana, aktivno a ne nešto pasivno, samodostatno, vječno, nepromjenjivo, jamac i tvorac cjeline i tako dalje. Sva ta poimanja duha odraz su antalnog razmišljanja koje se rađa iz čovjekove tjeskobe pred promjenljivošću vlastita bića, koja ga vodi u starenje, bolest, smrt i nestanak. Za antičkog je filozofa to bilo razumljivo i stoga što odlazak duša u podzemlje nema onakvo značenje kao što ga ima zagrobni život u kršćanskoj predodžbi. Nije to nikakvo blaženstvo, nikakav raj ni spokojstvo. To je samo konstatacija o besmrtnosti, a kako se zapravo doživljava, donekle sugerira Odisejev razgovor s Ahilom u podzemlju, koji mu se tuži, da bi radije bio posljednji sluga na zemlji, nego kralj podzemlja. Ideal je, dakle, bio život, ono trajno i nepromjenjivo, čega je *duh* najviši stupanj.

Dakako da Bajsic u konačnici prihvaća činjenicu, pa i opravdanost te činjenice, da kršćanska tradicija u principu slijedi spomenutu glavnu struju grčke spekulacije, gdje se pojmovi grčke i kršćanske spekulacije, ili vjerovanja, uglavnom poklapaju uz neke varijacije. On napose upozorava na potrebne varijacije, pa tako, između ostaloga, primjećuje da je opasno previdjeti nepotpunu podudarnost filozofijskih pojmova i onih biblijskih, koji su redovito analogni, čega je itekako bila svjesna tijekom povijesti kršćanska filozofija. Zato potiče, kad je riječ o poimanju duha, prvenstvo istraživanja biblijskog značenja pojma, jednako kao i pojma duše. Jednostavna uporaba helenističkog ili srednjovjekovnog filozofijskog arsenala značenja više nije dostatna. Međutim, ako se još uvijek očekuje od filozofije, a Bajsic to prihvaća

kao kršćanski filozof i teolog, neki prinos u suvremnosti, onda treba pronaći neki prostor za takav filozofski prinos tumačenju eminentno ipak biblijskoga značenja pojmova *duh* i *duša*. I nalazi ga u židovskoj spekulaciji poznatoj pod nazivom *Kabbala*. *Kabbala*, pak, razlikuje tri spiritualna elementa u čovjeku: duh, koji predstavlja najviši stupanj čovjekove egzistencije; dušu, koja je sjedište dobra i zla, dobrih i zlih htijenja; neki grublji duh (*nefeš*), koji je u neposrednom dodiru s tijelom te je neposredni uzrok nutarnjih pokreta. Slična raspodjela postoji i u povijesti kršćanske filozofsko-teološke sinteze, ali Bajsić u kabalističkom shvaćanju vidi neke sitne varijacije koje bi novija ili suvremena filozofska misao trebala uzeti u obzir, ali za teologiju je, ipak, presudno svetopisamsko značenje, uz uvažavanje, dakako, i razumijevanje biblijskoga kulturološkog konteksta.

Kako je profesor Bajsić shvaćao pojam istine?

Ono što je bitno u Bajsićevu poimanju istine, a rezultat je njegova kompleksnog filozofsko-teološkog promišljanja ponovno nad samim pojmom i shvaćanjem istine u povijesti ljudske misli, jest da neka »jedinствена istina nije nečije gotovo vlasništvo koje bi se moglo naučiti napamet, prodavati ili pak jednostavno nametati. To je tako već stoga što bi to bilo nijekanje čovjeka kao subjekta.« Uvijek se u povijesti težilo prema nekoj pravoj ili punoj ili jednoj istini, shvaćajući je kao nešto objektivno i bez ovisnosti o promjenljivom subjektu. No, to nije tako. O istini se, ipak, pita čovjek, koji može biti u nekim znanostima predmet, ali samo pod određenim, pojedinačnim, ograničenim aspektom proučavanja. Kada se pita o istini, čovjek se pojavljuje u totalitetu svoje stvarnosti, svoje egzistencije nošene smislom. O tome valja voditi računa kada se hoće odgovoriti na pitanje što je to istina, iako za Bajsića to nije pravi početak razmišljanja o istini, jer se prije toga pretpostavlja zašto se uopće za istinu zanimamo. Vjerojatno zato jer želimo otkriti nešto do čega nam je sudbinski stalo. Ako težimo za nekom općom istinom, do koje je svima jednako stalo, onda je potrebno najprije uočiti da kao opća i za sve valjana istina može biti samo ona oko koje se svi trude. Dakle, opet dijalog i razgovor.

No, također je važno priznati da istina, opća i za sve jednako valjana, nije i ne može biti nešto izvan i mimo subjekta. To znači da briga za istinu mora biti i briga za ono što je svakom subjektu neotuđivo i nezaobilazno važno. U našoj težnji prema spoznaji tako shvaćene istine valja računati s poteškoćama. Prva koju Bajsić najsnažnije ističe jest činjenica da ljudi žive u grupama. Grupa je, često je govorio i pisao, starija od čovjeka. To ovisi o činjenici da kao jedinka

u surovoj prirodi, u kojoj počinje postojati, čovjek ne bi opstao. No, grupa se u pogledu traženja za jednom istinom pojavljuje kao problem, jer ona po definiciji znači zatvorenost, prihvaćanje svoje grupne istine i isključivanje tuđe grupne istine. Zato činjenični pluralizam danas mnogim ljudima predstavlja izvor nesigurnosti i smutnje, sve ono što je drugačije u grupi u kojoj se čovjek osjeća sigurnim, zaštićenim, gdje mu je jasno što mu je činiti i što se uopće od njega očekuje da čini. Kako se izvući iz toga – to je zapravo temeljno pitanje o istini koje Bajsić postavlja.

Pomalo neočekivano, nakon mnogih filozofskih pokušaja rješenja tijekom povijesti, Bajsić završava s jednom Kristovom misli, jednom njegovom ponudom, pozivom, napominjući kako se za to, ipak, traži gotovo svetost. Misli na Mt 5, o Kristovu pozivu na ljubav prema neprijateljima. Temeljno je u tome tekstu, tumači Bajsić, što smo pozvani na sličnost Bogu, ali također i to što Krist izriče kako nije dobro kad čovjek traži svoju sigurnost poistovjećujući se s nekom grupom – svi za jednoga, jedan za sve – s nekima s kojima zajedno može reći »mi« nasuprot »onima drugima«, drugoj grupi. Dakako, tu Bajsić osobito ima u vidu ono čuđenje Isusovih slušatelja nad očitom situacijom da Bog daje sunce i kišu pravednima i nepravednima. Tu on, dakle, vidi trajno važeće elemente grupnog ponašanja koji priječe put k sporazumijevanju neke zajedničke istine. Sigurnost kao izlaz iz tjeskobe koja proizlazi iz činjenice današnjega pluralizma, Bajsić vidi u Kristovu pozivu na poistovjećivanje sa savršenim Ocem nebeskim, a to znači: ne dati se uvjetovati interesom svoje grupe, nego biti slobodan kao što je Bog slobodan, neovisan. Čovjek se u dobroti ne bi smio dati uvjetovati djelovanjem drugoga. Činiti dobro, bez obzira što drugi čini. Samo je na taj način moguće da u međusobnim ljudskim odnosima bude viška dobrote. I to je ono jedno, ono što se želi postići spoznajom istine. Tako Bajsić od potrage za istinom, slijedeći put povijesne ljudske misli, dolazi do dobrote. Dolazi i do jednog sna o takvoj dobroti koja upravo i može biti nešto jedno, prije neke objektivne ili apstraktne istine: »Smijemo, dakle, sanjati Kristova učenika koji živi u toj gotovo apsolutnoj slobodi darivanja, ali ne sam, osamljen i otuđen od ljudi, nego kao čovjek koji ulazi u zajednicu, ali ne da je optereti svojim osjećajima nesigurnosti, ni da prezire sve koji nisu iz njegove grupe, nego da bude prisutan u potpunoj otvorenosti svakoj potrebi drugim ljudima sa sviješću da daje u ime Božje. Misлити jednu zajednicu takvih slobodnih ljudi gotovo je već previše. Vidimo jedino koliko smo daleko od onoga što je Krist mislio pod kraljevstvom Božjim.« Ipak, samo tako je, misli Bajsić, moguće ostvariti ono nešto jedno, usprkos svim razlikama među ljudima i grupama, na što nas upućuje traganje za istinom. Nije, dakle

istina svrha samoj sebi, nego ono jedno, u čemu se možemo svi naći i složiti, a to je višak, ili barem minimum dobrote.

To je, dakako, kako možemo osjetiti, jedno pretakanje filozofskog u teološki govor. No, ako se baš hoće istaknuti što Bajsić misli o istini kao nekoj teoriji, onda je možda najvažnije primijetiti što smatra neophodnim na putu prema spoznaji istine kao takve. To je u prvom redu krepost, zatim intelektualno poštenje, odsutnost strančarenja, grupnog i svakog vlastitog pojedinačnog interesa ili trenutačnog probitka. Bez toga nema smisla upuštati se u traganje za istinom, a kamoli se nadati da će približavanje spoznaji neke istine za posljedicu imati dobrotu – a zapravo je o njoj riječ kada se misli istina kako je Bajsić nastoji misliti.

Kako je Bajsić pridonio promicanju Drugoga vatikanskog koncila?

Makar zvuči pomalo banalno, svakako jednako na teoretskoj i praktičnoj razini. Bajsić se ponajprije trudio oko toga da se shvati domet Drugoga vatikanskog koncila. Zato je svojim pisanjem, razgovorima, predavanjima ukazivao na glavne koncilске naglaske, kao što su odnos vjere i razuma, znanosti i religije, dijalog, tolerancija, sloboda savjesti, ekumenizam, humanizam na evanđeoskim temeljima, jer svi drugi humanizmi su zakazali. Bajsić, kako se može opaziti u njegovim promišljanjima o Koncilu, ne pokazuje neku iracionalnu oduševljenost samim tim događajem. Smatra da se Drugi vatikanski koncil događa prekasno, da se trebao, kako je on to na njemu svojstven način govorio, dogoditi mnogo prije, svakako prije Prvoga vatikanskog koncila. Misli, dakako, na modernu paradigmu svijeta, čovjeka i društva koja je u vrijeme Prvoga vatikanskog koncila već bila djelatna, ali Crkva nije imala dovoljno snage to uvažiti i s tim se suočiti. Drugi vatikanski koncil jasno vidi situaciju i njegova je novost što je priznaje kao činjeničnu, no problemi s kojima se na nov način bavi zapravo su stari.

Odatle i potreba da se ne stane na dokumentima Drugoga vatikanskog koncila, nego da se prihvati ono što oni sugeriraju, posebno u Pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu: trajno čitati znakove vremena, poznavati prilike u kojima čovjek živi danas, ali danas je već prošlost u tom pogledu, jer se promjene događaju prebrzo. Recimo, neke društvene, ekonomske i druge okolnosti mijenjaju se iz dana u dana. I danas tumačiti sve u svjetlu uvida Drugoga vatikanskog koncila značilo bi ostati zatvoren u prošlosti. Možda je to razlog zašto je Bajsić negdje od osamdesetih godina sve manje pisao o Koncilu ili koncilskim temama. Ne zato što ih ne prihvaća i ne promiče, nego zato što

su, s jedne strane, o tome više pisali drugi, kao Šagi-Bunić, i zato što se, s druge strane, svijet o kojemu govori Koncil već ponovno iz temelja promijenio. Zato je možda najviše i bio okupiran filozofsko-egzistencijalističkim pristupom stvarnosti, upirući se najviše na fenomenološku metodu: promatrati i tumačiti stvarnost. Zatim se može ići dalje, a to osobito vrijedi za teologiju i njezine znanstvene discipline, odnosno Crkvu i njezino evangelizacijsko i pastoralno djelovanje.

Osim što je Bajsić teoretski pridonosio promicanju Koncila, činio je to i praktično, ponajviše angažmanom u Kršćanskoj sadašnjosti, gdje je trebalo objaviti liturgijske knjige u skladu s koncilskom obnovom liturgije: upoznati se s poviješću da bi se razumjela sadašnjost i stvorile pretpostavke za bolju budućnost. Zato je, kako kaže, radio, zajedno s drugima u KS-u, naporno i uporno te je nakon demokratskih promjena, ne bez veze s koncilskim duhom i koncilskim ostvarenjima kod nas, mogao konstatirati kako sada ne moramo krenuti od nule, od početka. Tako se može nastaviti tamo gdje se stalo dok se za vrijeme bivšega režima činilo koliko se moglo. Sam nije bio zadovoljan onime što je vezano uz Koncil ostvareno, ali nije se mirio ni s tim da je vrijeme za to nepovratno prošlo. Jednostavno, iz dana u dan nastojao je činiti koliko je mogao, ponajviše pisanjem, dijalogom, konkretnim angažmanom u koncilskoj ustanovi kakva je Kršćanska sadašnjost, ali i inače, osobito svojim prinosom razvoju KBF-a kao koncilski ustrojene znanstvene i sveučilišne ustanove. Dakako da je osobit Bajsićev prinos dijalog s marksistima, ili onima koji ne vjeruju, jer je neosporno da je, barem u neposrednim godinama nakon Koncila, Bajsić bio važan sudionik toga dijaloga kod nas, možda već i stoga što se nerijetko taj dijalog osnivao na nekom filozofskom diskursu.

Bajsić je poznat, među ostalim, po učenju o objavi kao djelu povijesti i vremena. Bog je trajni suputnik vremena i civilizacija?

Objava, koliko god nadnaravna, ne događa se drukčije nego onako kako se može razumjeti. Utoliko se mora prihvatiti i kao dio povijesti i vremena. S tim u vezi oduvijek se o objavi mislilo upravo nekako tako da ako je riječ o nečemu o čemu ovisi čovjekovo spasenje, to mora biti razumljivo, a čovjek nije samo transcendentno nego i povijesno, vremenito biće. U konačnici, Bog se utjelovio, a to vjerom držimo kao vrhunac i nenadmašnu točku objave. Objava prema Bajsićevu shvaćanju ne može više biti percipirana kao što je možda ranije tijekom stoljeća bila, slično kao što vrijedi i za neke filozofske istine, dakle kao neprobojni i nepromjenljiv granitni blok koji se odnekud zabio u

vrijeme ljudskoga kozmičkog trajanja. Tako je to interpretirao i dr. Kušar u pristupu Bajsićevoj misli, dodajući i to da je, prema Bajsiću, pritom također riječ o uvjerenju da se objava događa u povijesti i da treba vremena da dopre do ušiju i srdaca ljudi, i to, dakako, jako puno vremena. No, i kod samoga Bajsića, već u njegovoj intelektualnoj metodi ili stilu, vidimo što pod time misli. Uvijek otkrivati novost evanđelja za ovo naše vrijeme, novost koja nije samo u ponovnom ponavljanju nekih evanđeoskih tekstova ili toga kako su se oni tijekom povijesti u Crkvi tumačili, nego uočavanja nove situacije u kojoj se nalazi čovjek, novog mentaliteta, jer se on može mijenjati, i nastojanja da se to shvati u svjetlu, također, onoga što nam ni samo evanđelje, ako je za sva vremena, ranije možda, bez te nove situacije s čovjekom, nije moglo priopćiti.

Zato objava ima trajnu vrijednost kroz svu ljudsku povijest do svršetka svijeta. Nikada nećemo iscrpiti njezin smisao ni značenje za čovjekovo spasenje, jer čovjek nije uvijek isti, a objava je također i nadpovijesna, eshatološka. Tako se *per contrarietatem* ističe i da je ona dio povijesti i vremena. S druge, pak, strane, strogo filozofski gledano, jasno je da Bajsić dopušta uvjerenje, koje je bilo već u patristici, da je isti Bog objave i Bog filozofa, da se o Bogu može nešto znati i oslanjajući se na ljudski razum. No, to ne znači da se Bog spoznaje samo tako, ali ne ni to da mu razum ama baš ničemu ne služi u tako važnim stvarima o kojima govori objava. Očito je da objavljena istina, i ona spoznata razumom, moraju biti u nekoj vezi. Tu se naravno i nadnaravno stapaju u skladnu cjelinu, i stoga ni jedan čovjek, bio on ili ne bio kršćanin, nije izuzet iz toga povijesno-vremenskoga događanja objave. To je, po prilici, isto ono što je na teološkom području pokušavao Rahner i mnogi drugi, a Bajsić čini ili na imanentno filozofijskome, ili u filozofsko-teološkoj sintezi. Svakako, tema vrijedna daljnjih prouka i promišljanja.